

گفت‌وگو با دو تن از دبیران علوم اجتماعی
خراسان جنوبی

مدرسه، علوم اجتماعی را جدی نمی‌گیرد

محمود اردوختانی

اشاره

معلمان و دبیران به‌عنوان مجریان برنامه‌های آموزشی قصد شده بهترین داور برای ارزشیابی برنامه‌ها و کتاب‌ها هستند. مجله «رشد آموزش علوم اجتماعی» از همین منظر به سراغ دبیران و سرگروه‌های علوم اجتماعی در استان‌های کشور می‌رود تا داوری و ارزیابی آن‌ها را در مورد وضعیت آموزش علوم اجتماعی در استان خود جویا شود. در این شماره میهمان دو تن از دبیران علوم اجتماعی در استان خراسان جنوبی بوده‌ایم. آقای غلامعلی مرادی، سرگروه علوم اجتماعی استان و دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی، و سرکار خانم طوبی رضایی، دبیر جامعه‌شناسی و کارشناس ارشد این رشته، در این گفت‌وگو با ما از ضرورت و اهمیت درس‌های علوم اجتماعی در نظام آموزشی و نقاط قوت و ضعف کتاب‌ها و معلمان این درس‌ها گفتند که متن آن در ادامه از نظر تان می‌گذرد.

چون کمتر این موضوعها مطرح می‌شوند، بنابراین باید به درس‌های علوم اجتماعی بیشتر توجه کنند.

● رضایی: محتوای کتاب‌ها و هدف درس‌های علوم اجتماعی تربیت شهروند خوب است، شهروندی که ضمن اجتماعی بودن با مبانی جامعه‌شناسی اسلامی هم آشنا باشد. یعنی همان‌طور که در محتوای کتاب‌ها هم مشخص است، دبیر علوم اجتماعی باید با مبانی نظری جامعه‌شناسی اسلامی آشنا باشد. هدف کتاب‌های جدید هم همین بوده است که فردی را پرورش دهند که با مبانی جامعه‌شناسی اسلامی و اندیشه‌های ایرانی اسلامی که در کتاب آمده است، آشنا باشد. رویکردها و پارادایم‌های جدیدی که در کتاب‌ها حاکم شده‌اند، این‌گونه‌اند. البته اگر بخواهیم از دیدگاه جامعه‌شناسی صحبت کنیم، طرح این مباحث کنار هم تا حدودی برای دانش‌آموزان تعارض هم ایجاد می‌کند.

○ چه آموزش‌های اجتماعی برای یک دانش‌آموز در این سن ضرورت دارد و آیا

و به‌طور کلی انسانی باشد که خیلی خوب اجتماعی شده است؛ یعنی جامعه‌پذیری‌اش خوب باشد. این‌ها باید هدف اصلی باشند. اما درباره تدریس درس‌های علوم اجتماعی برای سایر رشته‌ها باید تأکید کنم، رشته‌های تجربی، فنی و ریاضی هم باید این درس را داشته باشند. اتفاقاً رشته‌های غیر علوم انسانی، باید این قبیل درس‌ها را بیشتر بخوانند، چون در رشته‌های علوم انسانی این موضوعها درس‌های اصلی محسوب می‌شوند و به‌طور طبیعی با چنین مباحثی درگیر هستند. اما در سایر رشته‌ها،

○ هدف‌ها و ضرورت‌های آموزش علوم اجتماعی به دانش‌آموزان را چه می‌دانید؟ آیا این آموزش‌ها فقط برای رشته‌های انسانی ضرورت دارند یا برای دانش‌آموزان سایر رشته‌ها نیز ضروری‌اند؟

● مرادی: مهم‌ترین هدف درس‌های علوم اجتماعی «پرورش شهروند خوب» است؛ پرورش انسان متعالی، انسانی که بتواند با دیگران ارتباط بگیرد، وظیفه‌شناس باشد، و به ارزش‌های اجتماعی واقف باشد، حقوق خود را بشناسد و بتواند از حقوق دیگران دفاع کند، انتظارات دیگران را درک کند،

کتاب‌های فعلی مطالعات اجتماعی به این آموزش‌ها و مسائل می‌پردازند؟

● **مرادی:** این کتاب‌ها نتوانسته‌اند مسائلی را که جامعه ما با آن‌ها مواجه است، مثل بحث جهانی شدن، آسیب‌های فضای مجازی، اعتیاد و سایر آسیب‌ها را مطرح کنند. کتاب‌ها باید مسائل اجتماعی را به صورت ملموس و کاربردی طرح کنند. متأسفانه فقط در بعضی کتاب‌ها گریزی به این مسائل زده شده است، ولی به صورت جدی نیست. رویکرد کتاب‌ها بیشتر فلسفی و تاریخی است و مسائل ملموس اجتماعی در آن‌ها کمتر مطرح شده است. به نظر من اگر همان کتاب قبلی که حدود ۲۰ سال پیش تدوین شده، به روز و اصلاح می‌شد، خیلی بهتر بود. البته کتاب جامعه‌شناسی ۱ به‌نظرم الان خوب است و جامعه‌شناسی ۲ فرهنگ هم همین‌طور، اما مطالب کتاب‌های دیگر با مسائل روز انطباق ندارند.

○ **مبانی و مفاهیم علوم اجتماعی به‌عنوان یک دانش علمی تا چه اندازه به شکل روشن و دقیق و در عین حال ملموس و کاربردی در کتاب‌های درس علوم اجتماعی مطرح شده‌اند؟**

● **رضایی:** من در این کتاب مبانی علم جامعه‌شناسی را خیلی نمی‌بینم. یعنی من به‌عنوان دبیر علوم اجتماعی می‌دانم که یکی از ویژگی‌های نظریه‌های جامعه‌شناسی بی‌طرفی است، ولی در کتاب‌ها جهت‌گیری وجود دارد و آن بی‌طرفی را که ما در جامعه‌شناسی خوانده‌ایم در این کتاب‌ها نمی‌بینیم مباحث و مطالب کتاب‌ها عمدتاً سمت‌وسو دارند و جهت‌دار هستند. جهت‌گیری‌ها ما را نسبت به آموخته‌هایمان دچار چالش می‌کند. در تدریس هم با مشکل مواجه می‌شویم.

○ **بفرمایید منظورتان از جهت‌گیری یا بی‌طرفی کتاب‌ها در جامعه‌شناسی چیست؟**

● **رضایی:** قبلاً در کتاب جامعه‌شناسی

یک بخش آن کاربردی است و مسائلی است که بچه‌ها با آن‌ها درگیر هستند. اما برخی از کتاب‌ها بخش‌هایی مانند جهانی شدن و استعمار را دارند که لازم است مسائل مربوط به طبقات اجتماعی و آسیب‌های اجتماعی هم در آن‌ها بیان شوند. اما اکنون چنین مسائلی در کتاب‌های سال‌های دوم، سوم و چهارم. جامعه‌شناسی هم مطرح نیستند و گویا این مباحث به دانشگاه و دوره تحصیلات عالی واگذار شده‌اند.

○ **به‌طور مشخص شما به‌عنوان معلم با کدام فصل و کدام درس از کتاب‌های جامعه‌شناسی مشکل دارید و کدام فصل و بخش را مناسب‌تر می‌دانید؟**

● **رضایی:** در کتاب جامعه‌شناسی دهم که به تازگی آمده است، ارتباط عرضی بین مطالب وجود ندارد. در واقع سازمان‌دهی و ساختار کتاب چندان مناسب نیست. مثلاً در درس اول از جامعه‌پذیری می‌گوید و به کنترل اجتماعی فقط در حد یک اشاره پرداخته است، اما در درس نهم به صورت مبسوط جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی را توضیح می‌دهد. من به‌عنوان معلم این مباحث را کجا باید طرح کنم، در درس اول

سال دوم، انواع پارادایم‌های جامعه‌شناسی آمده بود. بعد در آخر هم یک پارادایم به‌نام «پارادایم انتقادی و اسلامی» براساس همان جامعه‌شناسی اسلامی که خدمتتان گفتم، ارائه شده بود. یعنی دانش‌آموز با انواع پارادایم‌ها آشنا می‌شد و آن‌ها را نقد می‌کرد. بعد هم به‌عنوان بهترین پارادایم جامعه‌شناسی، پارادایم اسلامی معرفی می‌شد. اما در جامعه‌شناسی، فعلی، ما اصلاً این مبنای نظری را نمی‌بینیم. دانش‌آموز ما هم هیچ‌آگاهی از این پارادایم‌ها ندارد، و اصلاً نمی‌داند چه دیدگاه نظری پشت این کتاب هست. حتی دبیری که سال قبل تدریس نکرده باشد و آموزش لازم را ندیده باشد، واقعاً در مسائل طرح شده در این کتاب سردرگم می‌شود.

○ **کتاب‌های مطالعات اجتماعی و جامعه‌شناسی تا چه اندازه دانش‌آموزان را با جامعه ایران و مشخصات، ویژگی‌ها، مسائل و مشکلات آن آشنا می‌کنند؟**

● **مرادی:** خیلی کم، چون مباحث این کتاب‌ها خیلی کلی هستند. در جامعه‌شناسی ۲ بحث «گسست فرهنگی» را مطرح می‌کند که خیلی خوب است. یعنی

یا نهم؟ اگر نامش را بگذاریم ارتباط عرضی، این ارتباط در جامعه‌شناسی وجود ندارد. ولی با کتاب جامعه‌شناسی ۲ مشکلی نداشتیم، چون بین درس‌ها ارتباط طولی وجود داشت.

○ **دانش‌آموزان تا چه اندازه با درس‌های علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی ارتباط برقرار می‌کنند؟**

● **رضایی:** بچه‌ها در درس‌های علوم اجتماعی دچار نوعی تعارض هستند. همین امروز دانش‌آموز کلاس دهم می‌گفت: چرا کتاب فقط دارد غرب را می‌گوید؟ بچه‌ها می‌گویند باید خوب و بد و همه‌چیزی را معرفی کنند تا خودمان انتخاب کنیم. در غرب علم و فناوری هست، توسعه و رفاه هم هست. در این کتاب به غرب حمله شده است. مثلاً در جایی که می‌گوید ویژگی‌های غرب فردگرایی و تجمل‌گرایی است، این‌ها با مبانی نظری که بچه‌ها قبلاً از غرب شنیده‌اند، مثل صرفه‌جویی، در تعارض است به همین دلیل بچه‌ها می‌گویند این‌ها اصلاً با هم نمی‌خوانند و تعارض دارند.

○ **کتاب‌های جدید جامعه‌شناسی را در مقایسه با کتاب‌های گذشته از نظر محتوای کاربردی، و انسجام چگونه ارزیابی می‌کنید؟**

● **مرادی:** فکر می‌کنم کتاب‌های گذشته در چند مرحله تغییر کردند. یک کتاب جامعه‌شناسی که پنج‌سال تدریس می‌کردیم، در مورد طبقات اجتماعی بود. مطالب خوب و منسجمی داشت و مطالعات اجتماعی هم واقعاً منسجم بود.

وقتی گروه را تدریس می‌کردیم، بعد نظام اجتماعی و به‌دنبال آن، خانواده، اقتصاد، نظام سیاسی فرهنگ می‌آمد. این‌ها همه نهاد‌های اجتماعی را پوشش می‌دادند. آقای **رجب‌زاده**، مؤلف آن کتاب موفق شده بود، ارتباط خوب و منسجمی بین مباحث برقرار کند. اما در کتاب‌های فعلی ارتباط عرضی و طولی مطالب دقیق نیست.

● **رضایی:** کتاب‌های قدیمی‌تر بیشتر به مبانی جامعه‌شناسی می‌پرداختند و یک سلسله مفاهیم اولیه جامعه‌شناسی در کتاب‌ها وارد شده بودند.

اما به‌نظر من کتاب‌های جدید نگاه اقتصادی و تحلیلی دارند. لذا بنده کتاب‌های جدید را بیشتر می‌پسندم، چون جامعه در آن‌ها مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

○ **آیا برای تغییرات کتاب‌ها نظرات شما را در استان‌ها خواسته‌اند؟**

● **مرادی:** قبلاً کتاب اعتباربخشی می‌شد. چند جلسه برای پایه دهم و نهم داشتیم، اما باز خورد آن را متوجه نشدیم.

● **رضایی:** نظر ما را خواستند ولی مؤلفان کتاب نظر خودشان را داشتند و توجیه می‌کردند. ○ **به‌عنوان معلمان این درس چه تلاش و روش‌هایی را برای بسط و جا انداختن مفاهیم یا ملموس، عینی و کاربردی کردن موضوع‌ها و مفاهیم درس علوم اجتماعی به‌کار برده‌اید؟**

● **مرادی:** من برای آنکه مباحث بیشتر ملموس و کاربردی شوند، از مثال‌هایی استفاده می‌کنم که قابل لمس باشند؛ از جامعه، نهادها و اتفاقاتی که در ایران و در جهان رخ می‌دهند استفاده می‌کنم و آن‌ها را با مسائلی که درس می‌دهم، هماهنگ می‌کنم تا برای دانش‌آموزان قابل فهم باشند. ● **رضایی:** یکی از ایرادهای کتاب همین است. که خیلی مصداق‌یابی نکرده، مصداق‌های ملموس برای دانش‌آموزان در کتاب نیامده است.

در مورد بُعد عینی و ذهنی کتاب، نفت را مثال زده است که دانش‌آموز اصلاً نمی‌فهمد، یا در بحث ویژگی‌های جهان متحد، مثال ملموس و قابل درکی برای دانش‌آموز ارائه نشده است.

در کتاب جامعه‌شناسی ۱ ویژگی‌ها را تفکیک کرده بودند، اما همه آن‌ها را در کتاب جدید ردیف کرده‌اند، به‌طوری‌که

دانش‌آموز می‌گوید اگر شما تفکیک نکنید، من اصلاً نمی‌فهمم. دانش‌آموز گیج می‌شود. در این کتاب مثال‌های کاربردی هم نداریم و به همین خاطر هر دبیر براساس دیدگاه خودش باید مثال بزند و دیدگاه‌ها هم خیلی متفاوت هستند.

○ **ارزیابی دانش‌آموزان از کتاب‌های جامعه‌شناسی چیست؟ و کدام بخش‌ها را مشکل و غیرقابل فهم و کدام بخش‌ها را مناسب می‌دانند؟**

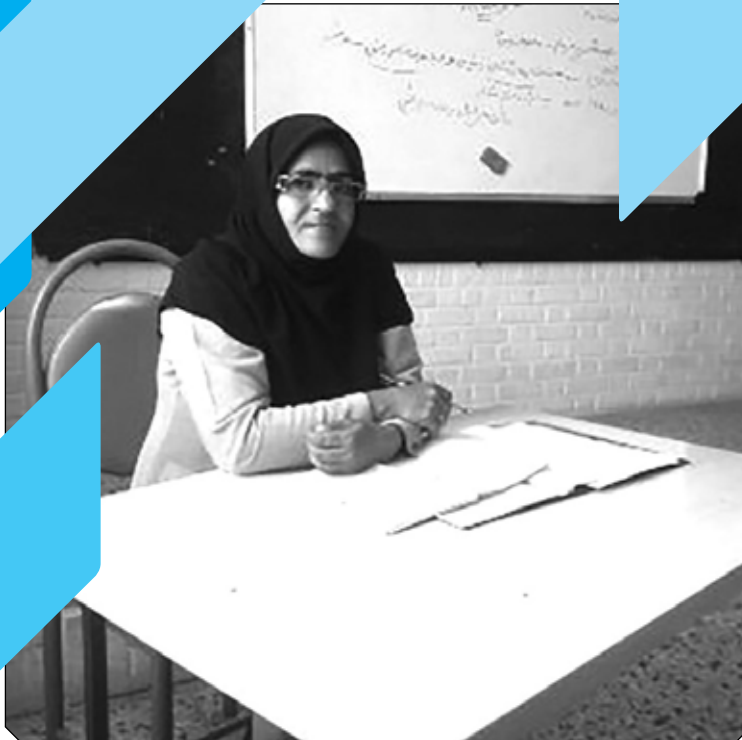
● **مرادی:** بستگی به مفهومی دارد که تدریس می‌کنیم. برخی مفاهیم پیچیده یا فلسفی‌اند. حتی برخی معلمان هم با آن‌ها مشکل دارند اما در سایر موارد اگر تدریس با روش‌های ملموس باشد و دانش‌آموزان را با واقعیت‌ها آشنا کند، فرق می‌کند یا اینکه کلی و انتزاعی بحث کنیم که دانش‌آموز چیزی نفهمد.

از طرف دیگر، برخی هم خیلی مطالعه نمی‌کنند و فضای مجازی هم مزید بر علت شده است. کپی‌کاری و روزمرگی معلمان هم از طرف دیگر، ضعف تدریس را افزایش داده است.

● **رضایی:** به‌نظر من در بحث «جهان اجتماعی» بچه‌ها همیشه مشکل دارند. تعریف جهان اجتماعی و اصلاً اینکه خود جهان اجتماعی چیست یا در بحث هویت، بچه‌ها خیلی دچار تضاد می‌شوند. می‌پرسند: هویت انتسابی است یا اکتسابی؟ ثابت است یا متغیر؟ خیلی بحث می‌کنند. در بحث تعارض و تزلزل هویت هم بچه‌ها مشکل دارند.

○ **چگونه و با چه روش‌هایی این مطالب را برای بچه‌ها قابل فهم می‌کنید؟**

● **رضایی:** من سعی می‌کنم رابطه منطقی ایجاد کنم. مثلاً درباره رابطه بین تزلزل و بحران هویت می‌گوییم همین قسمت در کتاب جامعه‌شناسی پایه دوم آمده و مشکل برطرف شده است.

○ مدرسه، مدیریت، مشاوران و نظام آموزشی به‌طور کلی تا چه اندازه به درس‌های علوم اجتماعی اهمیت می‌دهند؟ چرا؟

● **رضایی:** درس‌های علوم اجتماعی را خیلی سبک می‌شمارند و جدی نمی‌گیرند. براساس همان ذهنیت زمان‌های قدیم عمل می‌کنند. برای مثال، در برنامه‌ریزی امتحانات می‌بینیم آخرین درس جامعه‌شناسی است. نظرشان این است که این درس یک روز تعطیلی قبل از امتحان نیاز ندارد. در حالی که جامعه‌شناسی درسی اساسی برای شناخت جامعه است.

● **مرادی:** جامعه‌شناسی جایگاهی را که باید در جامعه داشته باشد، ندارد. البته مقداری از تقصیر هم با خود ما معلمان است.

○ **خانواده‌ها و خود دانش‌آموزان تا چه اندازه به این درس‌ها اهمیت می‌دهند؟ آیا دانش‌آموزی به شما اظهار کرده است که می‌خواهد در این رشته ادامه تحصیل بدهد؟**

● **رضایی:** دانش‌آموزان من اهمیت می‌دهند و علاقه هم دارند. بچه‌هایی که با من درس دارند، حتی بچه‌های ریاضی که درس سواد رسانه‌ای را با آن‌ها دارم هم جامعه‌شناسی را دوست دارند و خیلی از بچه‌ها هم هستند که این رشته را برای ادامه تحصیل انتخاب کرده‌اند.

● **مرادی:** دانش‌آموزان من هم علاقه‌مند هستند و این رشته را دوست دارند. این علاقه بیشتر از انگیزه‌ای که در کلاس‌ها برای آن‌ها ایجاد شده است، ناشی می‌شود.

○ **دبیران علوم اجتماعی نسبت به سایر دبیران از چه جایگاهی و منزلتی در مدرسه، منطقه، و کلان‌نظام آموزشی برخوردارند؟**

● **مرادی:** سؤال سختی است، اما به‌طور معلمان بستگی دارد. برخی از آن‌ها را خیلی اهل مطالعه و دقیق می‌دانند؛ مانند یک پزشک اجتماعی با ما برخورد می‌کنند. درباره مسائل از ما سؤال می‌کنند و تفسیر ما را در مورد مسائل اجتماعی روز جامعه

به‌عنوان جامعه‌شناس جویا می‌شوند. یعنی جایگاه و حرمت را درک می‌کنند.

● **رضایی:** رشته‌های علوم انسانی خیلی جایگاهی ندارند و به‌نظر من علوم تجربی جایگاهشان بهتر است.

○ **آیا درس‌های علوم اجتماعی را در این منطقه دبیرانی که رشته تحصیلی‌شان علوم اجتماعی است، تدریس می‌کنند یا از معلمان درس‌های دیگر هم برای تدریس استفاده می‌شود؟**

● **مرادی:** من به‌عنوان سرگروه علوم اجتماعی خیلی جاها برای بازدید رفته‌ام و مشاهده کرده‌ام که دبیر الهیات، جامعه‌شناسی یا دبیر فیزیک یا شیمی سواد رسانه تدریس می‌کند. این کار آموزش را خیلی مشکل می‌کند، چون هدف درس محقق نمی‌شود. هدف درس این است که دانش‌آموز مطالبی را یاد بگیرد که بتواند در جامعه به‌کار ببرد. اما متأسفانه این‌گونه نیست، چون دبیران غیرمرتبط در کلاس درس اجتماعی و جامعه‌شناسی حضور دارند. این هم به‌خاطر آن است که آموزش و پرورش محدودیت‌هایی ایجاد کرده که ساعت تدریس باید ساعت موظف باشد؛

چون در حق التدریس مشکل دارند.
○ **در پایان اگر مطلب یا دغدغه خاصی در مورد درس‌های علوم اجتماعی یا جامعه‌شناسی دارید، بفرمایید.**

● **مرادی:** از مجله رشد علوم اجتماعی تشکر می‌کنم که چنین فرصتی را ایجاد کرده‌است تا نظرات دبیران مطرح شود. باید بگویم عدم تناسب بین دبیران علوم اجتماعی در مناطق و مرکز استان داریم. در مرکز استان دبیران تخصصی زیاد داریم، اما متأسفانه در مناطق این‌گونه نیست؛ به‌خصوص بین دبیران خانم. دیگر اینکه این درس‌ها توسط دبیران غیرمتخصص تدریس می‌شوند. دیگر اینکه دوره‌های ضمن خدمت تخصصی برگزار نمی‌شوند.

● **رضایی:** تشکر می‌کنم از اینکه به این استان سفر کردید. انتظار دارم که کتاب‌های جامعه‌شناسی در محتوا به شکلی باشند که ساختار خاصی را به دانش‌آموزان تحمیل نکنند. طوری باشند که دانش‌آموزان را از قید ساختارها رها کنند و او را اجتماعی‌تر و انسانی‌تر بار بیاورند. چون تضاد و تعارض وجود دارد. دانش‌آموزان مدام اعتراض و نقد می‌کنند. مؤلفان این موارد را در نظر داشته باشند.